

YOUYANG ZAZU'DA AK GEYİK VE YAMA HİKÂYESİ

(TARİHİ METİNLER)

酉陽雜俎《卷四·境異》

之八年化為人

息土人美耗土人醜

帝女子澤性妬有從婢散逐四山無所依托東偶狐狸

生子曰殃南交猴有子曰溪北通獲猴所育為傖

突厥之先曰射摩舍利海神神在阿史德窟西射摩有

神異又海神女每日暮以白鹿迎射摩入海至明送

出經數十年後部落將大獵至夜中海神謂射摩曰

明日獵時爾上代所生之窟當有金角白鹿出爾若

射中此鹿畢形與吾來往或射不中即緣絕矣至明

入園果所生窟中有金角白鹿起射摩遣其左右固

其圍將跳出園遂殺之射摩怒遂手斬呵喃首領仍

誓之曰自殺此之後須人祭天即取呵喃部落子孫

斬之以祭也至今突厥以人祭燾常取呵喃部落用

之射摩既斬呵喃至暮還海神女報射摩曰爾手斬

人血氣腥穢因緣絕矣

突厥事祆神無祠廟刻犴為形盛於皮袋行動之處以

KAYNAK: <http://ctext.org/library.pl?if=en&file=51863&page=120>

METİNİN TERCÜMESİ YRD. DOÇ. DR. İHSAN ERKOÇ TARAFINDAN YAPILMIŞTIR

YOUYANG ZAZU'DA AK GEYİK VE YAMA HİKÂYESİ

(TARİHİ METİNLER)

Bu mite göre, Türklerin (Göktürkler) atasının *Yama* (*Shemo* 射摩) adını taşıdığı söylenir; Şar Gölü'nün (*Shelihai* 舍利海)¹ bir tanrısı (*shen* 神) vardır ve bu göl, Ashide Mağarası'nın (*Ashideku* 阿史德窟) batısında bulunmaktadır.² *Yama*'nın tanrısal güçleri (*shenyi* 神異) vardır.³ Deniz Tanrıçası (*Haishennü* 海神女)⁴ her gün batımında ak bir geyiğe (*bailu* 白鹿) binerek *Yama*'yı karşılar, onunla birlikte denize girer ve ertesi gün onu çıkarıp uğurlar; bu durum onlarca yıl sürer.⁵ Daha sonra büyük av zamanı yaklaştığında Deniz Tanrıçası, bir gece yarısı *Yama*'ya ertesi gün av sırasında *Yama*'nın atalarının doğduğu mağaradan altın boynuzlu ak bir geyiğin çıkacağını, bu geyiği ok ile vurursa ilişkilerinin

¹ *Shelihai* yer adındaki *hai* 海 kelimesi ise “deniz” olarak çevrilebileceği gibi, “göl” olarak da çevrilebilir, çünkü Çin kaynaklarında “deniz” kelimesinin bazı yer adlarında göller için kullanıldığı görülmektedir. Nitekim Sinor bu meselenin üzerinde durmuş ve bu kelimeyi “göl” olarak çevirmiştir (Sinor, “The Legendary...”, s. 230, 250). Atwood da aynı doğrultuda bir çeviri yapmıştır (Atwood, “Some Early...”, s. 57). Yamada ise bu kelimeyi “deniz” olarak vermiş, ancak bunun “göl” şeklinde çevrilebileceğine işaret etmiştir (Yamada, *a.g.e.*, s. 244). Kırilen de SS'daki kurttan türeyiş mitini çevirirken, aynı şekilde bir çeviri yapmıştır (Kırilen, *Eski Çin'in...*, s. 214). Nitekim Ögel, benzer şekilde Eski Türkçede *Teñiz* (deniz) denildiğinde akla ilk gelenin büyük ya da küçük göller olduğunu, bu kelimenin bazen “ırmak” anlamında kullanıldığını belirtmiştir (Ögel, *Türk Mitolojisi*, c. I, s. 467-468). Türk Mitolojisi'ndeki ulu ırmak, deniz, okyanus, göl ve sazlık motifleri için bkz. Ögel, *Türk Mitolojisi*, c. II, s. 367-422. Biz de daha önceki bir çalışmamızda buradaki *hai* kelimesini “deniz” olarak çevirmiştik (Erkoç, *a.g.e.*, s. 39-40, 42-43, 55-57, 59, 66); bu çalışmamızda ise bu kelimeyi “göl” olarak çevirmeyi daha uygun bulduk. Kapusuzoğlu ise bu kelimeyi “deniz” şeklinde çevirmiştir (Kapusuzoğlu, *a.g.e.*, s. 13).

² *YZZZ*'nin *Zhonghua Shuju* baskısına göre, Türklerin atası *Yama Şar* (*Shemo Sheli* 射摩舍利) adını taşımaktadır, kendisi Göl Tanrısı'dır (*Haishen* 海神) ve bu tanrı da Ashide Mağarası'nın batısında oturmaktadır. *TPGJ*'de ise bu kısım biraz daha farklı yazılmıştır. Buna göre, Türklerin atasının adı *Yama*'dır (*Shemo*); Şar Gölü'nün (*Shelihai* 舍利海) bir tanrısı ya da tanrıçası (*shen*) vardır ve bu göl, Ashide Balı'nın (*Ashidemi* 阿史得蜜) batısında bulunmaktadır. Aslında *TPGJ*'nin *Zhonghua Shuju* baskısının editörlerinin belirttikleri üzere, metnin orijinalinde tıpkı *YZZZ*'da olduğu gibi Şar'ın Göl Tanrısı olduğu yazılmıştır. Ancak eserin Ming 明 Hanedanı (1368-1644) nüshasında bu cümle “Şar Gölü'nün bir tanrısı vardır” şeklinde düzeltilmiştir. Metinler arasında bu farklılığın olmasının bir nedeni de, Çin kaynaklarının tarihî nüshalarının noktalama işaretlerine sahip olmamaları ve bu işaretlerin 20. yüzyılda hazırlanan baskılarda editörler tarafından metinlere sonradan konulmasıdır. Sinor da bu miti incelerken çevirisini *YZZZ*'ya göre yapmış ve Türklerin atası olan *Shemosheli*'nin bir göl ruhu olduğunu belirtmiştir (Sinor, “The Legendary...”, s. 230). Sinor, metnin bizim çevirdiğimiz şekliyle çevrilebileceğini de yazmış ve Çince metindeki bazı yazım sorunlarına değinmiştir (Sinor, “The Legendary...”, s. 231, 250). Yamada ise çevirisini yaparken, Türklerin atasının adının *Shê-mo-shê-li* olduğunu ve Ashide Mağarası'nın batısındaki denizde bir tanrıçanın oturduğunu yazmıştır (Yamada, *a.g.e.*, s. 244). Ayrıca görüldüğü üzere, *YZZZ*'daki *Ashide Mağarası* ifadesi, *TPGJ*'de *Ashide Balı* olarak yazılmıştır. Bu duruma *ku* 窟 ve *mi* 蜜 karakterlerinin birbirine benzemesi yol açmıştır. Göktürk Ashide boyunun adındaki *de* 德 karakteri de *TPGJ*'de daha farklı bir şekilde *de* 得 karakteriyle yazılmıştır (*TPGJ* 480.3957; *YZZZ* 4.44).

³ Sinor, bu cümleyi “*Shemo*'ya mucizevî bir şey oldu” şeklinde çevirmiştir (Sinor, “The Legendary...”, s. 230).

⁴ Kapusuzoğlu, *Haishen* ifadesini “deniz tanrıçası”, *Haishennü* ifadesini ise hem “deniz tanrıçası kız” hem de “deniz tanrıçası” şeklinde çevirmiştir (Kapusuzoğlu, *a.g.e.*, s. 13).

⁵ Sinor'ın çevirisine göre göl ruhunun kızı, *Shemo*'yu alıp göle getirmesi için ak bir geyiği göndermektedir (Sinor, “The Legendary...”, s. 230). Yamada'nın çevirisine göre ise tanrıçanın kızı, annesiyle buluşabilmesi için *Shemo*'ya ak bir geyik yollamaktadır. Yamada, metindeki *Haishennü* ifadesini “Deniz Tanrıçası'nın kızı” şeklinde çevirmiştir (Yamada, *a.g.e.*, s. 244).

süreceğini ve tam anlamıyla birlikte olabileceklerini, vuramazsa sonsuza dek ayrılacaklarını söyler. Ertesi gün Yama, atalarının doğduğu mağarayı kuşattığında gerçekten de mağaranın ağzında altın boynuzlu ak geyik belirir. Yama adamlarını sağdan ve soldan göndererek kuşatmayı sıklaştırır, ancak geyik sıçrayıp kuşatmadan çıkacağı sırada, askerlerinden birisi hayvanı vurur. Yama bu duruma çok öfkelenir ve kendi elleriyle A'er Beyi'ni öldürür, ardından da "Bundan sonra Teñri'ye insan kurban etmek zorundayız!" diye yemin eder.⁶ Bu kurbanları çoğunlukla A'er Bölüğü'nden seçer, sonra bu bölüğün çocuklarını ve torunlarını yani soyunu öldürerek Teñri'ye kurban eder. Günümüze dek Türkler bu geleneğe uygun olarak bir tuğa (du 纛)⁷ insan kurban etmektedirler ve bölük de bu tuğu kullanmaktadır.⁸ Yama A'er'ı (A'er Beyi'ni) öldürdükten sonra akşam olduğunda Deniz Tanrıçasının yanına geri döner, ancak Tanrıça Yama'yı yakalar ve "Sen kendi ellerinle birisini öldürmüşsün, çok pis kan kokuyorsun, artık kaderimiz ortak olamaz" diyerek ilişkilerini bitirir.⁹

⁶ *YYZZ*'ya göre insan kurban edilmesi zorunluluğu, öldürme (sha 殺) fiili yüzünden ortaya çıkar. Burada geyiğin öldürülmesi kastedilmiştir. *TPGJ*'de ise "öldürme (sha 殺)" kelimesi yazılmamıştır (*TPGJ* 480.3957; *YYZZ* 4.44).

⁷ *TPGJ*'nin Ming dönemi nüshasındaki metinde "Teñri'yi temsil eden bir tuğ (Tian zuo du 天作纛)" yazılmıştır (*TPGJ* 480.3957).

⁸ Yamada, Göktürklerin Teñri'ye tapınmak için tuğlarının altında toplandıkları zaman insan kurbanını gerçekleştirdikleri yönünde bir çeviri yapmıştır (Yamada, *a.g.e.*, s. 244).

⁹ Yamada'nın çevirisine göre Shemo'ya bu sözleri söyleyen, Deniz Tanrıçası'nın kendisi değil, onun kızıdır (Yamada, *a.g.e.*, s. 244). Eberhard bu miti şöyle çevirmiştir: "Onların dedeleri bir deniz ilâhesi ile münasebette bulunuyordu. İlk dede avda bir ak geyik öldürdüğünden ilâhe münasebetten vazgeçti. Bunun oymağından aveneler bu geyiği öldürmüş olduklarından o günden itibaren hep insan kurbanı için insanlar göndermek mecburiyetinde idiler." (Eberhard, *a.g.e.*, s. 86). Aynı mitin Ögel tarafından yapılan çevirisi ise şu şekildedir: "Göktürklerin atalarından biri, sık sık bir mağaraya giderek orada dişi bir Deniz-Tanrısı ile sevişirmiş. İki arasında bir aşk ilgileri devam ederken, günün birinde bu Göktürk reisi, bir süre avı düzenleyerek ordusu ile ava çıkmış. Askerler geniş bölgelerdeki vahşi hayvanları sürerek, nihayet küçük bir yere sıkıştırmışlar. Bundan sonra da avlarının etrafını çevirip, birer birer avlamağa başlamışlar. Tam bu sırada askerlerden biri, karşısına çıkan bir Ak-geyiği okuyla vurarak öldürmüş. Bundan sonra sevgilisini yerinde bulamayan Göktürk reisi, meseleyi anlamış ve bu Ak-geyiği vuran askerle onun kabilesini cezalandırmış. Bu cezaya göre Göktürklerde insan kurbanları, hep bu askerın kabilesinden verilirmiş." (Ögel, *Türk Mitolojisi*, c. I, s. 569-570).